

УДК 07+655.4 (=162.1:410)

До проблеми створення першого репертуару книжкових та пресових видань українців на чужині: на матеріалах Великої Британії

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Є. Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

e-mail: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2020

Автор поставив за мету з'ясувати етапи виникнення та результати діяльності видавничих осередків, редакцій газет і журналів у Великій Британії й на основі систематизації їхньої друкованої продукції створити перший каталог книжкових та пресових видань у цій країні. Ідеться про розв'язання дослідником трьох методологічних проблем: забезпечення повноти пошуку, точність й уніфікація опису позицій та створення й освоєння бази джерел інформації.

Повнота об'єктів опису забезпечена проведенням цього дослідження не в Україні: у головних книгозбірнях держави фонди діаспорних видань фрагментарні та кількісно вкрай обмежені. Збір матеріалу автор проводив за кордоном: у Великій Британії і США. Джерелами пошуку інформації були: відділ слов'янськими мовами головної книгозбірні цієї країни British Library, фонди Бібліотеки ім. Шевченка Союзу Українців у Великій Британії та Української Видавничої Спілки у Лондоні, архів Українського пресового бюро в Лондоні, архіви та бібліотечні колекції Української Греко-Католицької та Української Автокефальної православної церков у Лондоні. Значний масив виданої українцями у Британії друкованої продукції авторові вдалося виявити та опрацювати в Українському музеї-архіві та бібліотеці у Стемфорді (США), що є найбільшою колекцією друкарства західної української діаспори. Серед випробуваних напрямів пошуку інформації: каталоги книгарень та видавництв, повідомлення про новинки друку на сторінках діаспорної періодики, пропам'ятні, ювілейні видання організацій і установ діаспори, які займалися видавничою чи пресовою діяльністю.

У результаті дослідження встановлено обсяги та інтенсивність діяльності у Великій Британії створених українцями 16 видавництв та 9 редакцій газет і журналів. За кількістю назв та накладом визначені три найбільші видавничі осередки: Союзу Українців у Великій Британії, Української Видавничої Спілки та Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії. Описано географію всіх друкарень, масив друкованої продукції групи приватних видавництв та спільних міжнародних видань. З'ясовано також наклад, обсяги, формати та види видань.

Проведений усебічний аналіз дав змогу укласти перший в Україні і діаспорі каталог книжкових і пресових видань українців у Великій Британії, який буде опублікований у додатку монографії автора статті з історії української журналістики і видавничої справи в цій країні.

Ключові слова: друкована продукція, книжковий репертуар, пресові видання, українці у Великій Британії, українське друкарство в діаспорі, наклад, видання, обсяги та формати.

TO THE PROBLEM OF CREATING THE FIRST REPERTOIRE OF BOOKS AND PRESS EDITIONS OF UKRAINIANS ABROAD: ON THE MATERIALS OF GREAT BRITAIN

Mykola Tymoshyk

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Ye. Konovalets str., 01133, Kyiv, Ukraine

e-mai: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

The author aimed to find out the stages and results of publishing houses, newspapers and magazines activities in the UK and to create the first catalog of books and press editions in this country based on the systematization of their printed products. The researcher has to solve three methodological problems: ensuring search completeness, accuracy and unification of the positions description, creation and development of information sources database.

The completeness of the objects description is ensured by conducting this study not in Ukraine: in the main state book depositories the funds of diaspora publications are fragmentary and quantitatively extremely limited. The author collected the material abroad: in Great Britain and the USA. Information sources were: the Slavic languages department of the main book depository of this country (the British Library), Taras Shevchenko library-archive funds of the Union of Ukrainians in Great Britain and the Ukrainian Publishing Union in London, the Ukrainian Press Bureau archives in London, the archives and library collections of the Ukrainian Greek Catholic and Ukrainian Autocephalous Orthodox Churches in London. The author was able to find and process a large array of printed materials published by Ukrainians in Britain at the Ukrainian Museum-Archive and Library in Stamford (USA), which is the largest collection of printing of the Western Ukrainian diaspora. Among the tested areas of information search: bookstores and publishing houses catalogs, announcements of new publications on the pages of diaspora periodicals, commemorative, anniversary publications of organizations and diaspora institutions that were engaged in publishing or press activities.

As a result of the research, the amount and intensity of activity in Great Britain at different times of 16 Ukrainian publishing houses and 9 editorial offices of newspapers and magazines were established. The three largest publishing centers are identified by the number of titles and print runs: the Union of Ukrainians in Great Britain, the Ukrainian Publishing Union and the Association of Ukrainian Former Combatants in Great Britain. The geography of all printing houses, the array of printed products of private publishing houses group and joint international publications are described. Print runs, volumes, formats and types of publications were also found out.

The comprehensive analysis made it possible to compile the first in Ukraine and the diaspora catalog of books and press publications of Ukrainians in the UK, which will be published in the appendix to the author's monograph on the history of Ukrainian journalism and publishing in this country.

Keywords: *printed products, book repertoire, press publications, Ukrainians in Great Britain, Ukrainian printing in the diaspora, print runs of publications, volumes and formats.*

Актуальність теми

Не буде помилкою ствердити, що українці залишаються єдиною в цивілізованому світі нацією (принаймні на теренах Західної Європи), які досі не мають повного репертуару книжкових видань своєю мовою від періоду нової доби української культури. Тобто, від появи в 1798 року «Енеїди» Івана Котляревського, як провісника нової української літератури й нової української літературної мови.

Від початку варто наголосити на головному в цій статті: йдеться не про гігантоматійну загальнодержавну бібліографію, що на догоду моді підмінюється здевальвованим терміном *загальнонаціональний*; не про книгу в Україні, куди б зараховувалися прояви духовної культури інших народів, які проживали чи проживають на території України; не про україніку як літературу чужими мовами про Україну; не про українську книжку в офіційно прийнятому тепер у нас широкому тлумаченні як про твори друку і українською, і всіма мовами, видані на території сучасної України та про Україну і її народ, видані в усьому світі всіма мовами; а саме про *українську книжку як книжку українською мовою*.

Якщо мати на оці, що історія пресо- і книговидавництва є важливими складовими загальнонаціональної історії і що ця історія упродовж століть всуціль фальшувалася на офіційному рівні чужою для українців владою, то архіважливість створення такої бібліографії важко переоцінити.

Новий ракурс актуальності цієї проблеми виник від початку першої половини 2000-х років, коли в науках із соціальних комунікацій з'явився самостійний напрям досліджень «Теорія та історія видавничої справи і редагування», а в низці українських університетів за ним стали готувати, окремо від журналістів, редакторів-видавців. Єдиним підручником на той час із цього фаху була видана в Москві на початку 60-х років минулого століття двотомна «История книги» В. Баренбаума з головними розділами в ній: «Иван Федоров как первопечатник и просветитель Руси» та «Ленин, Крупская, Луначарский как издатели, редакторы и публицисты». Зрозуміло, що про об'єктивність української тематики там не могло йтися в принципі.

Звісно, що за умов хронічного домінування залишкового принципу фінансування різними українськими урядами досліджень у галузі української гуманітаристики, чекати прориву в просуванні досліджень цієї проблематики не доводиться. Можна лише *підсилити її актуальність* такими двома переконливими фактами національного державотворення наших сусідів-поляків та колишніх «радянських братів» естонців. Перші руками братів Естрайхерів та за фінансування держави створили багатотомну національну бібліографію Польщі й гордо назвали її «Polonica». Чотириімільйонна Естонія за час перебування в Ра-

дянському Союзу зібрала бібліографічні відомості про свою «Estonicu» аж у 22 об'ємних томах. А Україна, де кількість науковців більша, ніж населення Естонії, на таку роботу виявилася неспроможною.

Слушно висловився з цього приводу автор «Історії національного друку» Б. Грановський (2003): «Вже друге століття ми точимо чвари навколо «Україніки». Було декілька спроб та марних. Певно, комусь дуже вигідно, щоб українська нація репрезентувала себе перед світовою спільнотою не виданнями на зразок «Polonica» чи «Estonica», а книжечками, котрі каструють здобутки українського народу на ниві духовності» (с. 11).

*Стан розробки проблеми
В Україні*

Загальну історію цього досить актуального на сьогодні питання вивчав на початку 90-х років минулого століття видатний український книгознавець академік Ярослав Дашкевич (Дашкевич, 1990; Дашкевич, 1995). З огляду на це автор статті обмежиться лише пунктирними окресленнями цілісної проблеми, яка виводить на одну з її найменш вивчених відгалужень, — репертуар книжкових і пресових видань української діаспори. Таке відгалуження національної бібліографії і буде предметом цього дослідження.

1. Ідея про необхідність створення першого репертуару українських видань виникла понад століття тому, проте всі спроби професійно і з користю для загальноукраїнської справи втілити її системно натикалися на прямий і прихований опір ворогів українського в Україні.

2. За радянських часів результати багаторічної роботи групи вчених під орудою видатного українського книгознавця Юрія Меженка з виготовлення близько сорока тисяч карток такого репертуару отримували ось такі політичні оцінки-ярлики, навішувані керованою Москвою українською владою на чолі з Л. Кагановичем. З погляду сьогоdnішнього дня вони виглядають блюзнірськими: «яскравий вияв буржуазного націоналізму», «божевільна націоналістична тріскотня» (Городков, 1933, с. 185–186), «знаряддя націонал-фашистів у боротьбі проти радянської бібліографії», «свідоме намагання відірвати бібліографію від актуальних завдань соціалістичного будівництва» (Якубовський, 1934, с. 110). Це — всього лиш короткі цитати з розгромних публікацій спеціально обраних офіційних рецензентів, завдання яких було не лише очорнити спробу чесних дослідників видати в Українській РСР саме «український бібліографічний репертуар» книг, а й накласти на нього особливо небезпечні на той час терміни «націоналістичний», «фашистський».

3. У перші роки незалежної України, мовлячи словами Ярослава Дашкевича, тими, від кого це залежало, вишукувалися нові й нові перешкоди, щоб забалакати цю проблему шляхом творення нових ін-

струкцій, нових авторських колективів, нескінченним теоретизуванням довкола змістового наповнення засадничих термінів і понять; і все це робилося за правилами старої бюрократичної системи з її «тактикою зволікань» і закамуфльованої фіктивної діяльності.

Незважаючи на негативний відгук Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського (підписаний 9 квітня 1992 року тодішнім директором цієї бібліотеки М. Сенченком та науковим співробітником Р. Ждановою), робота над втіленням ідеї про видання багатотраждального «Репертуару української книги 1798–1916: Матеріали до бібліографії» від середини 90-х років минулого століття набирає більш зримих обрисів (Дашкевич, 1995, с. 6). Цьому сприяла принципова і справді державницька позиція тодішньої дирекції Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Академії наук України на чолі з академіком П. Соханем. 1994 року остаточний проспект цього видання був схвалений вченою радою цього інституту та Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника АН України.

Під шапкою цих двох поважних наукових інституцій, починаючи від 1995 року, один за одним, почали виходити томи репресованих і зневажуваних упродовж тривалого часу з політичних мотивів Матеріалів робочої картотеки, складеної академічними бібліотеками Києва і Львова в 1945–1948 роках за загальним керівництвом Юрія Меженка. Передмову і наукову редакцію цього багатотомного видавничого проекту з одержимістю і послідовністю, гідних запізнілого пошанівку, виконав Ярослав Дашкевич, а упорядкування — Л. Ільницька та О. Хміль (Ільницька & Хміль, 1995–2005).

Через рік після почину львів'ян стали виходити друком, за спонсорської підтримки Міжнародного фонду «Відродження», чотири випуски бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського 1798–1916» (Онищенко та ін., 1996–2001). Під час аналізу цього видання приходиш до невтішного висновку, що воно майже копіює, хоча і в зменшеному обсязі, львівське видання. Немає сенсу коментувати цей факт. Лиш напрошується запитання: чи була потреба розпорощувати таким дубляжем і наукові сили, і кошти?

Звісно, що в цих двох уже оприлюднених багатотомних показниках годі сподіватися на позиції, які стосуються, бодай початків, видавничої чи пресової діяльності української діаспори. У пору, коли здійснювалася пошукова робота у головних книгозбірнях України, діаспорні видання від «лютих бандерівців», якщо й опинялися принагідно на радянських теренах, відразу ж через відповідні спецслужби потрапляли до своєрідних концентраційних книжкових таборів. Так прозвали незалежні українські дослідники зловісні радянські спецфонди, доступ до яких був у край обмеженим.

Щоправда, на початку третього тисячоліття в Україні з'явився один такий бібліографічний показник, до якого тема діаспорного книговидання була залучена. Однак не в контексті бібліографічного опису друкованих позицій, а лише тих позицій, які стосуються історії та сьогодення національного друку. Ідеться про довідник «Історія національного друку України в бібліографії за 1883–2000 роки». Цю воістину Сізіфову працю, яка включає 12329 позицій, виконала і видала власним коштом одна людина — фаховий бібліограф Борис Грановський (Грановський, 2003). Втім, варто наголосити, що про повноту охоплення інформації щодо зарубіжних видань українців тут не може йти мова — автор користувався лише джерелами, доступними в Україні.

Перші кроки, які здійснені в Україні в галузі бібліографування набутків українського зарубіжного друкарства, стосуються лише окремих періодичних видань. Ідеться зокрема про покажчики змісту таких журналів: «Книголюб», що виходив у світ упродовж 1927–1932 років у Празі (укладачі Михайло Грузов та Микола Шудря) (Грузов & Шудря, 1996); «Україна», що виходив у Парижі у 1949–1953 роках (укладач Іван Забіяка) (Забіяка, 2000); «Наша Культура», що виходив у Варшаві у 1935–1937 роках (Прокопенко, 2006), «Тризуб», що виходив у Парижі від 1925 по 1940 роки (Тимошик-Сударикова, 2013).

В діаспорі

У середовищі кращих представників української еміграції третьої, післявоєнної, її хвилі пульсувало розуміння того, що друкована книжка чи газета-журнал на чужині є чи не найголовнішим засобом національної згоди, об'єднуювальним чинником емігрантів із національною культурою і вимушено покинутою Батьківщиною. Тоді, в таборах Ді-Пі, мріяли вони про заснування масового інформаційного журналу «Рідна Книга», підготовку систематичних каталогів українських видань на еміграції, а в подальшому — й організацію Інституту української книжки, що мав би студіювати не лише тематику, мову та оформлення українських видань на чужині, а й економіку, попит на книжки тощо. Першим утіленням того наміру стало створення в Мюнхені 30 вересня 1948 року «Книгоцентру» — своєрідного об'єднання українських авторів, видавців, друкарів, редакторів, рецензентів, книгорозповсюджувачів на чужині («Утворення „Книгоцентру”», 1948).

Однак тим намірам так і не судилося здійснитися.

У зарубіжній українській періодиці час від часу з'являлися публікації, у яких гостро ставилося питання про необхідність каталогізації всієї друкованої продукції.

Так, у другому числі бюлетеню Спілки українських журналістів Америки і Канади «Український журналіст» (листопад 1967) доктор

О. Соколишин виокремлює журналістичкознавчий аспект цієї проблеми: нинішні дослідники у великому боргу перед творцями вільної преси на чужині, бо й досі не тільки не написали історії української преси на чужині, а й не описали бодай назви цих пресових органів (Соколишин, 1967).

Прямим докором українським науковим установам та громадським організаціям українців на чужині прозвучали слова Богдана Кравціва в його доповіді, виголошеній на відкритті Днів Української Книги і виставки українського друкованого слова в Чикаго 2 листопада 1974 року: «Маємо одне велике, але дуже серйозне недотягнення. За всіх досягнень окремих видавництв — і громадських, і приватних — ми й досі не маємо осередка, який би всю цю — ще не надто численну — продукцію реестрував і вивчав. Не подбали про це ні наукові установи, ні громадські центральні, такі як УККА, ні забезпечені Союзи — і то в той час, як спромоглися на такі огляди й покажчики і поляки, і росіяни й інші національні спільноти в ЗСА» (Кравців, 1974, с. 87). Наприкінці своєї аргументованої доповіді пан Кравців висловив перед очільниками низки провідних діаспорних організацій конкретне завдання, яке він назвав дезидератом: конечність створення центральної української чи точніше українознавчої бібліотеки в діаспорі, яка б могла взятися за укладання такого каталогу.

Втім, така дезидерата все ще залишається невиконаною й досі.

Одинокую вдалою спробою в діаспорі на сьогодні можна вважати починання Українського Музею-Архіву в Клівленді, який упродовж багатьох років очолював професор Леонід Бачинський. Від початку заснування цього неповторного закладу будь-який український періодичний друкований орган, що там з'являвся, записувався до інвентарів. Так, у 1958 році у світ вийшов перший каталог «Українські друковані видання в Клівленді за роки 1915–1958» включно. Згодом член управи цього музею доктор Олександр Фединський приступив до створення «Бібліографічного показника української преси поза межами України» за окремими роками. Однак, каталог у цьому показнику починається від 1966 року (Фединський, 1967).

Представляючи цей справді осібний проєкт, тодішній голова управи музею Леонід Бачинський (1967) наголосив: «До цього показника увійшла вся періодична преса й журнали, а також різні бюлетені, які хоч часом дуже скромні своїм розміром і змістом, але можуть у будучині служити матеріалом до історії життя, побуту та діяльності української спільноти на місцях нового поселення» (с. 3).

Таким чином, бодай приблизної картини того, що друкувала українська діаспора в розрізі за окремими видавництвами, чи, тим більше, за країнами мешкання і діяльності її організованих осередків на сьогодні ми не маємо. Досі не було спроб каталогізувати українські

пресові та книжкові видання чи бодай зібрати їх на окремі полиці за країнами друку в найбільших книгозбірнях нашої діаспори.

Завдання дослідження — з'ясувати етапи виникнення та результати діяльності видавничих осередків, редакцій газет і журналів у Великій Британії й на основі систематизації їхньої друкованої продукції створити перший каталог книжкових та пресових видань у цій країні.

Досі ні на матеріалах Великої Британії, ні інших країн західного світу, де компактно проживають українці, подібного дослідження не проводилося. В цьому полягає *новизна статті*.

Виклад основного матеріалу

Складники методології створення репертуару

Перед дослідником, який поставить перед собою завдання з'ясувати, відшукати і закаталогізувати все те, що виходило в світ таланом, зусиллями й коштами організованої української діаспори в тій чи тій країні її мешкання, виникнуть, з-поміж низки інших, три найголовніші складники методології роботи: забезпечення повноти пошуку, точність й уніфікація опису позицій та створення й освоєння бази джерел інформації.

Щодо першої складової роботи — забезпечення повноти пошуку в розрізі хронології, інтенсивності та об'єктів книговидавничого руху.

Практично не існує єдиного місця знаходження об'єктів опису за окремими країнами. Однозначно відпадають як основні головні книгозбірні в Україні. Упродовж усіх підрадянських вся видана за рубежем друкована продукція перебувала під особливим контролем органів держбезпеки та ідеологічних відділів правлячої компартії. Все, за невеликим винятком кількох періодичних та низки книжкових українськомовних видань, які друкувалися в країнах соціалістичного табору Східної Європи, потрапляло тоді в спецфонди. Упродовж перших років української незалежності фонди так званої українки в центральних і низці обласних бібліотек нашої держави стали активно поповнюватися за рахунок книжкових посилок, які на благодійних умовах надсилали громадські організації та окремі фізичні особи з-за кордону. Однак про повноту таких видань годі говорити. За хронологією, назвами видавництва та країнами це виглядає фрагментарно і принагідно.

Звісно, що таку дослідницьку роботу найкраще проводити у найбільших книгозбірнях західної української діаспори, де упродовж багатьох років збиралася і в належних умовах утримувалася коштом наших земляків за кордоном друкована продукція. Такими на сьогодні є: Музей-Архів і бібліотека ВУАН у Нью-Йорку, Український Музей-Архів і бібліотека в Стемфорді (штат Коннектикут, США), архів митрополита Іларіона (Огієнка) та бібліотека Колегії Св. Андрія при Манітобському університеті (Вінніпег, Канада), Бібліотека НТШ в Ев-

ропі (Сарсель, Франція), Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, Бібліотека Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина), Бібліотека ім. Шевченка при Союзі Українців у Великій Британії (Лондон).

Однак і тут дослідника чекають труднощі пошуку. У жодній із перелічених вище книгозбірень, де авторів цих рядків пощастило свого часу проводити українознавчі дослідження, не зафіксовані в окремих каталогах і не відібрані на окремі полиці еміграційні українські видання за країнами їхнього випуску чи друку. Все розкладено за існуючим віддавна тематичним принципом: белетристика, поезія, п'єси, дитяча література, релігія, наука й навчання, історія, культура тощо. А в межах кожного із таких блоків діє алфавітний принцип — за авторами. За таким порядком розміщені книги і періодика, що випускалися в різних країнах світу, різними видавництвами, у різний час, різними засобами.

Це ускладнює роботу, оскільки доводиться із цього воістину книжкового моря власноруч відшукувати та переглядати кожне видання. Але якщо дотримуватися головного принципу складання бібліографічного покажчика — перегляд кожного окремого видання на власні очі (*de visu*), то такий підхід видається єдино правильним.

Друга складова стосується точності й уніфікації опису джерел. Відомо, що за реалій еміграційної дійсності за друкарську справу часто бралися ентузіасти, здебільше професійно не підготовлені. Ази журналістики і видавничої справи такі видавці набували згодом власним досвідом — методом проб і помилок. Отож, дотримання бодай елементарних видавничих правил, а тим більше стандартів, не було в їхній роботі пріоритетом. Не розуміли перші видавці важливості своєрідних паспортних даних своїх видань, головними з яких є місце, рік виходу в світ, назва видавця, його адреса. Наклад здебільше не представлявся з двох причин: або через незнання, що це знадобиться колись для історії, або й свідомо, щоб не «розкривати» карти конкурентам чи фіскальним органам. Тому через відсутність таких важливих елементів службової частини на початкових і прикінцевих сторінках того чи того видання його нині непросто сповна ідентифікувати й поставити у відповідне місце каталогу.

Третя складова методології ї — створення й освоєння бази джерел пошуку інформації.

Головним місцем для пошуку інформації зі складання такого каталогу стали *фонди Бібліотеки ім. Шевченка Союзу Українців у Великій Британії*, яка створена в Лондоні незабаром після заснування цієї організації 1948 року (Пекарська).

Незважаючи на те, що це єдине місце в світі, де зібрано за темою найбільше джерел, говорити про їх повноту також не доводиться. Більш-менш чітку картину книговидавничого руху українців на бри-

танських островах можна скласти із цих фондів лише за видавництвами чи видавничими організаціями, які були в підпорядкуванні цієї організації. Накладами і фінансами розпоряджалася саме вона. Що ж до інших, то незважаючи на неодноразові звернення СУБу в різні часи до видавців і авторів надсилати до цієї бібліотеки, як головної для всіх українців, свої видання, такого прохання дотримувалися далеко не всі.

Наступними важливими осередками пошуку інформації про українські видання у Лондоні стали: офіс і архів *Української Видавничої Спільки, бібліотеки Української Греко-Католицької та Української Автокефальної православної церков*. Створені в 40-х роках минулого століття ці інституції українців у Великій Британії активно діють і сьогодні, ретельно і в належних умовах зберігаючи в архівах і відомчих бібліотеках створений попередниками друкарський набуток.

Несподіваним відкриттям у тій пошуковій роботі був вихід на слід архіву *Українського пресового бюро*, заснованого Яковом Макогоном власним коштом у Лондоні 1932 року. У віхолі Другої світової війни цей архів мав пропасти, але дивом уцілів і опинився... в руках поляків. Нині зберігається в Польському інституті і музеї ім. Сікорського в Лондоні — приватній установі польської еміграції. Опрацювання добре збереженої колекції цього архіву дало змогу поповнити Каталог низкою позицій, які стосуються видавничої діяльності Українського пресового бюро упродовж 1932 — 1939 років.

Певна частина рідкісних на сьогодні видань зберігається в *British Library* — головній книгозбірні цієї країни. Лише тут авторові цих рядків вдалося віднайти повний комплект журналу «The Ukraine» та низку брошур Шотландської Ліги за Європейську Свободу (*Scottish League for European Freedom*), які вийшли у світ під орудою великого друга українців професора Джона Стюарта.

Про інші напрями пошуку.

Каталоги книгарень та видавництва

Створена відразу після відкриття Українського дому на 49 Linden Gardens «Українська книгарня» відразу взялася широко інформувати читачів про можливості набути тут різні українські книги і періоду. Систематично оновлюваний її працівниками «Каталог Української Книгарні і видавництва» регулярно (здебільше щоквартально) вміщувався на шпальтах «Української Думки». Втім, головний недолік такого джерела в тому, що тут не зазначалися три головні для бібліографічного опису позиції: назва видавництва, рік випуску видання в світ та кількість сторінок. Звісно, що головним для тодішніх продавців та покупців була назва та ціна книги.

З цієї причини мало користі для укладача приніс чи не єдиний каталог за всю історію «Української Видавничої Спільки» (виданий 1983

року). У ньому зазначені 74 позиції українськомовних і 59 англомовних книжкових видань. Також уміщена інформація про особливо популярні тоді серед покупців серійні листівки, привітальні картки. Втім, це видання не містить повного переліку випущених книг від початку існування цього видавництва. Тут зазначені лише назви, які були наявні на складі для продажу. Роки випуску також не вказані. Аналіз цього каталогу показав, що сюди включено низку книг, які випустили інші видавництва (скажімо, мюнхенська «Дніпрова Хвиля»).

Повідомлення про новинки друку на сторінках діаспорної періодики

У різні періоди існування головна газета українців Великої Британії «Українська Думка» мала для цієї мети спеціальні рубрики: «Готуються до друку», «Щойно з друку», «Надіслано до редакції», «Пропонує книгарня СУБ». Низка новинок потрапляла під обсервацію рецензентів. Щоправда, рецензія як жанр журналістики, рідко була присутньою на шпальтах цієї газети. Тут можна віднайти немало цінної інформації про видання книг і брошур, особливо в період 40–50-х років, які досі не збереглися. До таких форм промоції українського друкованого слова вдавалася і редакція журналу «Визвольний Шлях».

Пропам'ятні, ювілейні видання організацій і установ діаспори, які займалися видавничою діяльністю

Для поповнення каталогу упоряднику в добрій нагоді послужила низка таких видань. 1987 року з нагоди 40-річчя постанови УАПЦ у Великій Британії в Лондоні побачило світ понад 500-сторінкове пропам'ятне видання, в основі якого — маловідомі архівні документи. У розділі «Видавнича діяльність» тут перелічено основні видання, які були здійснені видавничим відділом УАПЦ у Великій Британії в Лондоні. Виявлено 12 видань, які не були віднайдені в бібліотечних колекціях СУБу і управи УАПЦ.

Ще три пропам'ятні видання, в яких є посилання на архівні джерела, здійснено під маркою Організації Бувших Військовополонених у Великій Британії (ОБВУ), — «Альманахи ОБВУ». У них також містяться розділи про видавничу діяльність цієї організації та подаються нею фінансовані списки книжкових видань, які не виявлено в книгозбірнях.

Не порушуючи принципу *de visu* під час складання каталогу, але й не нехтуючи такою інформацією для майбутньої історії українців у Великій Британії, добутою із вище перелічених джерел, упорядник вважав з необхідне внести ці позиції до Каталогу.

Ті позиції, яких реально не виявлено в книжкових колекціях, але які описані у віднайдених документах, у каталозі позначені курсивом. Ті видання, що виявлені методом *de visu*, але на вихідних відомостях яких не позначені роки випуску і місце видання, виділені окремим розділом.

Видавництва та видавничі організації

Хто малював розмаїту за тематикою, видами видань, рівнем художнього та поліграфічного оформлення, цілковито різною тиражною політикою картину книговидавничого руху українців у Великій Британії?

Якою була інтенсивність діяльності кожного учасника?

Що з географією?

Аналіз позицій Каталогу дає можливість віднайти чіткі відповіді на ці запитання.

Твердо можемо говорити про 16 українських видавництв, які діяли, а деякі з них діють і нині, на британських теренах.

З них напрошуються для виділення два, які заслуговують на особнє місце в історії видавничої справи не лише у Великій Британії, а й української діаспори загалом. Бо мають найбільший доробок і найкращу репутацію далеко поза межами цієї країни: «Видавництво СУБ» (Союз Українців у Великій Британії) і «Українська Видавнича Спілка» (УВС).

Перша книжка «*Видавництва СУБ*» позначена 1947 роком, остання, яка потрапила в цей каталог, — 2018-м. Усіх позицій субівців у цьому каталозі — 160. Найсприятливішим періодом діяльності виглядає середина і друга половина 50-х років минулого століття. Рекордним виявився 1955-й: тоді з маркою цього видавництва виходило в середньому щомісяця по дві книги (всього за рік 23). У 1958 році — 12, у 1954 — 8. По шість книг видавали у 1956, 1961, по п'ять — у 1967, 1971, 1975. З другої половини 70-х років починається період згасання цього руху: стало виходить у світ лише щорічник «Календарець українця», заснований 1947 року. Інші книги з'являються принагідно. В активі цього видавництва — одна з найповажніших і найдовших за часом існування в західній діаспорі газета «Українська Думка» та її попередник — «Наш Клич».

Дещо молодша від попереднього видавництва «*Українська Видавнича Спілка*». Постає у 1954 року, вже маючи «розкручений» журнал «Визвольний Шлях» із чітко означеною головною проблематикою: історія, теорія і практика національно-визвольної боротьби українського народу та ідеї націоналізму. Втім, УВС мало свого попередника — видавництво «Основа», створення якого зініціювало ще 1947 року так зване бандерівське крило Союзу Українців у Великій Британії. Первістком друку цього видавництва стала газета «Український Клич», як альтернатива СУБівському «Нашому Кличу». У першому числі «Українського Кличу» від 7 вересня 1947 року довідуємося, що видавництво «Основа» вже існує і що воно вже випустило першу книгу. Це — «Перші кроки. Підручник до науки англійської мови». Він «приступно писаний, обіймає найважливіші пра-

вила англійської граматики, слова та корисні пояснення» («В науці англійської мови», 1947).

Подаючи таку інформацію, редакція наголошує: «Перше завдання в Англії всіх емігрантів — це вивчення англійської мови. І книжка ця допоможе зробити перші кроки в цьому. Ціна — 2 шил і 2 пенси, з поштовою пересилкою — 2 шил і 9 пен. При замовленні 50 прим. — 20 відсотків опусту» («В науці англійської мови», 1947). У цьому ж числі видавництва «Основа» згадується ще раз: на останній сторінці повідомлялося, що в «Основи» організовано склад, де можна набутися перші українські книжки. Тут зафіксовані такі назви: В. Листович. Галя. Оповідання про боротьбу УПА; О. Данський. Хочу жити — обрзки з німецьких концтаборів. 163 с.; Чайковський А. За сестрою. Історичне оповідання. 68 с.; Франко І. Коли ще звірі говорили. Народні байки. 64 с. З перелічених вище книг видавництва «Основи» вдалося знайти (в бібліотеці ім. Шевченка СУБ у Лондоні) лише підручник з англійської мови. Слідів інших не виявлено. Більше того, оголошені для продажу книги це видавництво не випускало. На це вказує коротка рецензія на оповідання В. Листовича «Галя», де є посилання на видавництво «На Чужині» (діяло в Німеччині). З цієї причини цю та інші згадані в газеті книги немає сенсу залучити до активу «Основи». Отож, і в Каталозі вони відсутні.

Засновники «Української Видавничої Спілки» як правонаступники «Основи» від початку прагнули створити потужну поліграфічну базу. Друкарня УВС від початку 60-х років і набагато років уперед була забезпечена численними замовленнями на поліграфічні послуги. І тому успіхові слугували два чинники: демократичні ціни та висока якість друкарських робіт. У Каталозі зафіксовано понад сто книжкових позицій УВС. І це без зазначення десятків назв видань так званої підривної літератури з вихідними даними ЗЧ ОУН (Закордонні частини Організації Українських Націоналістів). Як відомо, цей напрям літератури виготовлявся на спеціальному, досить тонкому, папері для засилання нелегальними шляхами до СРСР і оформлявся, в більшості випадків, без зазначення року і місця видання.

Третім за потужністю виходить «Видавництво ОБВУ». Заснована 1949 року Організація Бувших Вояків Українців у Великій Британії вважала видавничу діяльність однією із основних. У Каталозі — 64 позиції з маркою цього видавництва. Перша датується 1949 роком, остання — 1997-м. Стабільна робота (щороку від 4 до 6 книг припадає на 50-ті — початок 60-х років. Далі, до 1997 року, — по одній-дві книги на рік.

Активно продукували книжкові та пресові видання дві українські церкви — УАПЦ і УГКЦ. Початки формування їхніх осередків на британських теренах припадають на кінець 40-х років ХХ ст. Тому першою потребою було заснування власних періодичних видань

(УАПЦ — «Відомостей Митрополії УАПЦ у діаспорі й Єпархії у Великій Британії»; УГКЦ — «Нашої Церкви»). Брак літератури українською мовою для церковних відправ у храмах диктував провідну тематику видань. Крім того, митрополія УАПЦ в діаспорі стимулювала видавничу діяльність активно створюваних при церкві Православних Братств — на зразок тих, які уславилися своєю просвітницькою працею на рідних землях. Одне з них — *Братство Св. Арх. Михайла* — було створене в Лондоні. В історію видавничої справи на цих теренах воно увійшло виданням у двох серіях «Братського листка».

З інших офіційно зареєстрованих урядом Великої Британії громадських організацій українців варто виділити *видавництво СУМ* (Спілка Української Молоді). Книжкові видання з маркою СУМ датуються періодом від 1950 до 1985 років. З найпомітніших видавничих проєктів, що мали розголос у Європі і світі, — серія англomовних брошур про голодомор в Україні. Акція приурочувалася 20-літтю страшної трагедії в історії українського народу. Кількісний внесок цієї організації до загальної книжкової полиці — близько 20 назв книг і брошур. Своім коштом упродовж тривалого часу СУМ видавав два молодіжні журнали — «Голос Молоді» та «Авангард».

З-поміж громадських організацій, які епізодично «засвічувалися» як видавці, варто виділити *Українське Центральне Бюро в Лондоні*. Після Другої світової війни ця організація була першою, яка за посередництвом друкованого слова заговорила до щойно прибулих на британські терени українських емігрантів. І першою такою брошурою був відкритий лист Івана Багряного до земляків із промовистою назвою «Чому я не хочу вертати на «родіну» (1946). Цінним було й наступне видання — «Щоб допомогти вам поселитися в Британії. Підручник для європейських добровільних робітників».

На рахунку *Організації Українських жінок у Великій Британії (ОУЖ)* — лише одне видання. Але досить презентабельне і цінне за змістом: «ОУЖ у Великій Британії», що має майже 300 сторінок обсягу, містить низку цінних архівних документів з історії громадської соціально-культурної діяльності українського жіноцтва в еміграції.

На теренах Великої Британії діяло кілька приватних видавництв. Це «Наше Слово», «Орден», «Чайка», «Діти — дітям», видавця М. Мироненка та «Рідна Книжка». Перші п'ять — у Лондоні. Видавництво «Рідна Книжка» зазначило місце випуску свого першого видання 1949 року двома містами — Нортвуд-Лондон.

«Наше Слово» заснував 1953 року відомий громадський діяч Панас Феденко. Із цією маркою вийшло вісім книжок. Здебільше — самого засновника. Присвячені вони вибраним сторінкам національно-визвольних змагань або окремим особистостям. Інтерес сучасних українських істориків можуть викликати такі: «Український рух у ХХ сто-

літти», «Влада Скоропадського», «Ісак Мазепа». Гостроактуальною на той час була брошура цього автора «Куди йде українська редакція радіо „Свобода”».

Засновником «*Ордена*» став також відомий автор Володимир Шаян — твори його часто друкувалися в діаспорній періодиці (історичні поеми, публіцистика). Вони й склали зміст перших чотирьох видань, що вийшли упродовж 1963–1966 років. Похвали цей видавець заслуговує за те, що видав своїм коштом переправлені нелегально з підрадянської України на Захід кілька віршів ув'язненого радянським режимом поета Валентина Мороза. Надрукована циклестилевим способом маленька збілочка так і називалася — «Вірші з тюрми».

«*Чайка*» та «*Діти — дітям*» відомі винятково поетичними збірками засновників: Олександра Де (дев'ять книг) та Галини Мазуренко (чотири книги).

Що ж до видавця М. Мироненка — колишнього редактора «Української Думки» (на початку 50-х років ХХ ст.), то в історію діаспорного книговидання він має увійти передусім як ініціатор видання, спонсор і автор післямови до книги, що за життя автора Юрія Горліс-Горського стада легендою: «Холодний Яр». 1967, 434 с.). Це вже було перевидання цього твору за кордоном. Відмітне тим, що тут уперше вміщено мапу Холодноярської повстанської республіки. Це видання — єдине поки що віднайдене з доробку цього видавця.

За видавництвом «*Рідна Книжка*» стояв редактор «Нашого Кличу» П. Пігічин. Упорядковану ним самим збірку декламацій на концерти й святочні академії «В роковини» він видав власним накладом і друком. Почин був багатообіцяючий: час до часу презентувати громадянству такі книжечки, які б давали змогу під час зібрань, зустрічей із нагоди пам'ятних дат національної історії «піснями, декламаціями та промовами звеличувати радісні й сумні хвилини нашого минулого, віддавати поклін кращим синам і дочкам, які своїми чинами на вічну пам'ять серед українського народу собі заслужили». Й сама ця ошатно видана своєрідна хрестоматійка засвідчувала, що за справу взялася людина небайдужа і фахово підготовлена. Обраний хронологічний принцип подання таких дат. І під назвою кожної — від трьох до п'яти різножанрових текстів: поезій, уривків із прозових творів та публіцистики. Ось, на думку упорядника, як би мав виглядати український національний календар таких дат від січня до грудня: свято державности і соборности, річниця Крут, день Лесі Українки, свято Тараса Шевченка, день українського моря, поклін героям (Петлюра, Коновалець, Бандера), роковини Франка, листопадові роковини, річниця пам'яті Андрея Шептицького, річниця Базару.

У Каталозі представлені видання, на титульних сторінках яких зазначені такі назви видавництва: «*Світання*», «*Дніпрові Пороги*», «*Дріб-*

ний *Власник*». Однак здебільше це одиничні книги — поетичні твори, видані коштом авторів. Цікаво лиш із «Дрібним Власником». Єдина віднайдена книжка з вихідними відомостями цього видавництва мала назву «Суспільство майбутнього — це нове суспільство дрібно-власницьке» обсягом 120 сторінок. Автор — Михайло Марченко (Павлюк). Місто осідку і друку — Дербі.

Окремо слід виділити значну групу спільних книжкових видань, у вихідних відомостях яких замість назв видавництв зазначені міста. Конфігурація їх різна. Для прикладу: Лондон–Париж–Нью-Йорк; Лондон–Торонто–Сідней; Мюнхен–Лондон. У інших випадках: Британія–Мадрид; Вікторія (Австралія) – Лейчестер (Англія).

Що означає таке поєднання світових столиць чи великих міст і які книги за цим стояли?

Ідеться про дуже важливі, великі за обсягом проекти, які потребували або значної упорядницької, редакторської роботи, або значних коштів. І братися за такі проекти розширеним гуртом, що виходить за межі однієї країни, — то є одна з відмітних традицій видавничої справи західної української діаспори. На підтвердження цієї думки — кілька прикладів.

Довгоочікуване багаторічне дослідження Петра Мірчука «Роман Шухевич (Генерал Тарас Чупринка) — командир безсмертних» готувалося як подарункове — в оправі, на якісному паперу, з численними ілюстраціями. Покрити значну суму витрат вирішили управи товариств колишніх вояків УПА в США, Канаді та Європі. На цих теренах планувалося й поширення цієї книги. Тому у вихідних відомостях зазначили міста Нью-Йорк–Торонто–Лондон. Таким способом збирали кошти і на іншу книгу цього автора: «Нарис історії ОУН» за редакцією Ю. Ленкавського, що мала обсяг 639 сторінок. У збірнику документів про вбивство Степана Бандери «Степан Бандера: 1909–1959–1989» також зазначаються міста-спонсори і міста поширення: Торонто–Нью-Йорк–Мюнхен–Лондон–Мельбурн. Спільними виданнями англійських і австралійських українців був випуск упродовж 1968–1978 років серії читанок для недільних українських шкіл — «Буквар», «Рідне Слово», «Рідний Край», «Про що тирса шелестіла», «Євшан-Зілля».

Цікаво оглянути географію видавництв.

Окрім Лондона, на титульних сторінках низки книжок зазначаються інші міста Великої Британії. Здебільше йдеться про книжки, які незначними накладками друкували відділки всебританських українських громадських організацій (СУБ, СУМ, ОБВУ тощо), або своїм коштом автори, що мешкали там. Найбільше таких книжок виходило в світ у Ноттінгемі. Трапляються також Манчестер, Кембридж, Гарров, Дербі, Брадфорд, Олдгайм, Нортвуд. Також були й

спільні всередині країни: Лондон–Лідс, Лондон–Дербі, Ессен–Лондон, Рочдейл–Лондон.

Наклади, обсяги, формати та види видань

Вивчати дані про *наклади* діаспорних видань за інформацією з так званих випускних відомостей на останніх сторінках книг чи брошур недоречно. Здебільше така інформація там не зазначалася. Але її можна віднайти в щорічних звітах СУБ, УВС, які й нині зберігаються в архівах цих організацій. Такі дані також містяться в низці газетних повідомлень про вихід у світ новинок друку або, рідко, оглядах діяльності видавництва з нагоди їх ювілеїв.

На початках видавничої діяльності, коли емігранти ще не були спроможні придбати належну поліграфічну базу, книги й брошури виходили на циклостилї. Середній наклад таких видань коливався від 200 до 500 примірників. За потреби здійснювалися додруки. Більшість книг у 50–70-х, що друкувалися високим чи офсетним друком, мали наклад від однієї до двох тисяч примірників.

Поліпшені видання — а це зазвичай ті, що, на думку видавців, мали б прочитати більше громадян, часто виходили далеко за ці позначки. Так, накладом 2500 примірників вийшли такі книги: спогади українського підпільника П. Мечника «Під трьома окупантами» (УВС), ілюстрований посібник для шкіл українознавства М. Терлецького «Мандрівка по Україні» (СУБ), історична розвідка А. Фурмана «Під прапором Банери» (УВС). Таким же накладом вийшла і книга Дмитра Донцова «Росія чи Європа», основу якої склали статті цього автора, опубліковані на сторінках газети «Українська Думка» (СУБ). Книгу цю видали 1955 року з нагоди відзначення 300-ліття боротьби України проти Московщини.

Досить строкатими за тематикою виглядають видання, що подолали тритисячні рубежі своїх накладів. Це і дитячі ілюстровані книжечки Леоніда Полтави «Слон по Африці ходив» та «Жучок-Щербачок» (СУБ), і «Етнографічна мапа Галичини» з доданими тестовими поясненнями (ОБВУ), і семантична студія Ігоря Шанковського про творчість Василя Симоненка (СУБ).

Накладу 4000 примірників удостоїлися упорядковані Олексою Воропаєм «Українські народні приповідки» (СУБ, 1952).

Кінець 50-х років вказує на позитивну тенденцію: помітно зрости наклади дитячих видань. З облаштуванням сталого побуту на місцях нового мешкання у сім'ях емігрантів народжувалося більше дітей. Показовими є наклади Букварів на цю пору. Підготовлений у 1958 році видавництвом СУБ «Український повістковий Буквар» обсягом 80 сторінок було надруковано накладом 8000 примірників. Через шість років, у 1964-му, додрукували ще 5000 примірників.

А своєрідний тиражний рекорд українськомовного книгодруку на теренах Великої Британії було встановлено в 1961 році. Зініційоване СУБом перевидання «Правописного Словника» Г. Голоскевича обсягом 452 сторінки мало наклад 10000 примірників. Дивним лише виглядає те, що кошти на це видання було вирішено взяти з громадського Фонду Української Дитини. Втім, для обґрунтування такого рішення у видавництва були вагомі підстави. Як відомо, цей Словник після обговорення у Всеукраїнській Академії наук у Києві 1929 року був затверджений як нормативний Народним комісаром освіти М. Скрипником і широко використовувався в усіх сферах суспільного життя в підрадянській Україні. У народі словник отримав назву скрипниківський. З остаточним розгромом подвижників та прихильників українізації московський уряд у мовному питанні для українців поставив ціль забезпечити єдність братніх народів Радянського Союзу і наблизити українську мову до російської. Зроблено це було 1945 року впровадженням нового, більшовицько-московського, правопису, який на офіційному рівні закріпив нечуване засмічення української мови російськими кальками.

Українська діаспора, пам'ятаючи гасло великого мовознавця і українського патріота Івана Огієнка «Для одного народу — одна літературна мова, один правопис», залишилася вірною українському правопису від 1929 року. За океаном «Правописний словник» перевидавався двічі — 1930 і 1952 року. Ним широко користувалися канадські та американські українці. Для українців Західної Європи за виконання такої місії взялося видавництво СУБ у Лондоні, загостривши в передмові увагу користувача на такому: «Кожний народ пильно дбає про те, щоб його літературна мова була одна для всіх. Ми також мусимо додержуватися правопису й літературної мови своєї Батьківщини. На нашу думку, «Правописний словник» Г. Голоскевича допоможе кожному з нас у вивченні української літературної мови» (Голоскевич, 1962).

Трьома роками раніше мітку 10000 примірників було поставлено й під час друку «Календарця українця у Великій Британії» на 1949 рік. Увесь дохід від продажу цього популярного періодичного видання вирішено було направити на викуп Українського дому в Лондоні.

Обсяги, формати та види видань

У створюваному власним силами і власним коштом книжковому репертуарі українців Великої Британії — не один десяток достойних видань, які з погляду і видавничої культури, і поліграфічного виконання не поступаються кращим зразкам світового книговидання. Цьому слугували два чинники: з роками удосконалювана професійна майстерність та високоякісне поліграфічне обладнання, що давало змогу друкувати видання і максимальних обсягів,

і в повному кольорі, і різноманітних форматів — від кишенькових до фоліантів.

Найбільш обсягове видання українською мовою за кількістю сторінок побачило світ у Лондоні 1962 року. Йдеться про першу канонічно визнану в усьому християнському світі Біблію в перекладі Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Щоправда, кошти на це видання українці не збирали. Друк цієї святині для всіх розкиданих у вільному світі православних українців повністю фінансувало Британське і Закордонне Біблійне Товариство, а тиражування здійснювалося в англійській друкарні William Clowes and Sons. Обсяг книги — 1524 стор.

Своєрідним продовженням теми з біблієзнавства стало ще одне люксове видання, кошти на підготовку і друк якого сповна покрило видавництво СУБ. З нагоди 1000-ліття хрещення України-Руси 1988 року світ побачила «Хрестоматія з української релігійної літератури». Упорядником і автором есею до цієї книги став відомий на Заході український літературознавець і журналіст Ігор Качуровський. Технічні характеристики цього видання такі: формат альбомний, обсяг 552 сторінки, щедро ілюстрована чорно-білими заставками і вінєтками з часів давніх киево-печерських друкарів. Оправа з тканини вишневого кольору, по якій тиснено під золото заголовки. Ця розкішна оправа захищена суперобкладинкою в три фарби — червону, жовту і чорну.

На початку 50-х років видавництво УВС здійснило першу спробу видавати багатотомники. Трилогію в трьох томах Лева Орлиги «Будні нашої епохи» було запропоновано читачеві 1953 року. Щоправда, книги виходили у м'якій обкладинці. Надалі двотомні видання стали для цього видавництва звичним явищем. Такими зокрема були: повість Олени Звичайної «Ворог народу» (загальна кількість сторінок двотомника 938) та такий же двотомник цієї ж авторки «Страх». Тематика видань — довоєнне українське село в підрадянській Україні.

Із нестандартних великих форматів (у четвертину аркуша) варте уваги ілюстроване видання віршів Леоніда Полтави «Лебеді» в мистецькому оформленні ілюстратора М. Михалевича (СУБ, 1956).

І ще про один винахід українських друкарів із Великої Британії — книги-обманки та мікромініатюрні видання із серії так званої підривної літератури. Упродовж 50–80-х років минулого століття вона у значних кількостях друкувалася для нелегального завезення на територію радянської України.

Головний предмет опису в цьому репертуарі — книжки та брошури. Поза берегами дослідження залишилися інші види видавничої продукції, які стало продукувати передусім видавництва СУБ та УВС, — листівки, візитівки, портрети, плакати, грамоти.

Скажімо, портрети класиків української літератури та національних героїв України були особливо популярними у 50–60-х роках минулого століття. Інформацію про їхні назви та накладі можна віднайти в щорічних звітах СУБу в розділі «Видавнича діяльність». Так, упродовж 1955 року були надруковані в кольорі портрети Тараса Шевченка, Івана Франка, а також плакат Тризуба. Наклад кожного складав 500 примірників. Їх можна було купити в книгарні в Лондонському Українському Домі.

Натомість Українська Видавнича Спілка налагодила випуск комплектів кольорових листівок. В одному художньо оформленому комплекті-футлярі містилося до десяти листівок та конвертів для них. Існувало кілька блоків таких листівок: «Українські привітальні картки», «Українські побажальні картки». Ті поділялися на кілька серій. Всі сюжети з них нагадували емігрантам вимушено покинуту Батьківщину. Для прикладу, один із блоків побажальних карток мав назву «Забутий Київ». А одна з його серій була присвячена Києво-Печерській лаврі. Сюжетами на цих листівках слугували репродукції Юрія Лукомського, втілені на знищених більшовицькою владою пам'ятках цієї сакральної для всіх українців духовної обителі над Дніпровими кручами.

Висновки

1. Написання повної, об'єктивної, науково вивіреної історії українського книжкового та пресового руху загалом і в діаспорі зокрема неможливо без укладання повного репертуару таких видань в цілому і за зарубіжними країнами найбільшого поселення українців зокрема.

2. Дослідник, який береться за таку справу, має найперше намітити розв'язання двох найголовніших проблем: повнота пошуку та точність й уніфікація опису джерел.

3. Укладати такий репертуар за наявними матеріалами лише книгозбірень України неможливо: друкowana продукція української діаспори представлена тут фрагментарно. Таку роботу реально виконати лише в базових книгозбірнях західної української діаспори.

4. Укладений за методикою *de visu* репертуар пресових і книжкових видань українців у Великій Британії за весь період існування там української громади є першим в Україні та діаспорі. Однак його ніяк не можна розцінювати як повний. Зроблений лише початок довгої, копіткої праці яка повинна мати продовження.

5. За умов перманентно змінюваної в Україні влади, відсутності в держави чіткої концепції україноцентричної гуманітарної політики, справа ця й надалі залишатиметься в руках ентузіастів, небайдужих до долі української книги і преси на чужині та її одержимих ідеєю національного відродження України творців.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бачинський, Л. (1967). Передмова. В *Бібліографічний покажчик української преси поза межами України за 1966 рік* (с. 3). Клівленд.
- В науці англійської мови Вам допоможе «Перші кроки. Підручник до науки англійської мови». (1947, 7 вересня). *Український Клич*, с. 4.
- Голоскевич, Г. (1962). Передмова. В Г. Голоскевич, *Правописний словник* (с. 3). Книгоспілка.
- Городков, М. (1933). Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту книгознавства*, 1, 185–186.
- Грановський, Б. (2003). *Історія національного друку України в бібліографії за 1883–2000 роки*.
- Грузов, М., & Шудря, М. (Уклад.). (1996). *Книголюб (Прага. 1927–1932). Покажчик змісту*. Дослідницький центр історії української преси.
- Дашкевич, Я. (1990). Репертуар української книжки 1790–1916 років — коли він буде? *Україна. Наука і культура*, 29, 163–173.
- Дашкевич, Я. (1995). Навколо «Репертуару української книги 1798–1916».
- В Л. І. Ільницька, & О. І. Хміль (Упоряд.), *Репертуар української книги. 1798–1916. Матеріали до бібліографії* (Т. 1, с. 3–23). Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника.
- Забіяка, І. (Уклад.). (2000). Україна (Париж). Українознавство і французьке культурне життя. 1949–1953: покажчик (Число 1–10). Інститут української археографії та джерело НАНУ.
- Ільницька, Л. І., & Хміль, О. І. (Упоряд.). (1995–2005). *Репертуар української книги 1798–1916. Матеріали до бібліографії* (Т. 1–9). Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника.
- Кравців, Б. (1974). Українська книжка в діаспорі. В Е. Герасимчук, Я. Сидоряк, & С. Чума (Уклад.). *Альманах Українського народного Союзу на рік, 1975* (с. 85–92). Свобода.
- Онищенко, О. С., Омельчук, В. Ю., Бойченко, М. Д., & Новосолова, Л. С. (Ред.). (1996–2001). *Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. 1798–1916: Бібліографічний покажчик* (Вип. 1–4). Абрис.
- Пекарська, Л. (2016, 2 квітня). Українська книга і преса на чужині: Інтерв'ю кореспондента лондонської газети «Українська Думка-Ukrainian Thought» з дослідником історії преси і книги М. Тимошиком. *Українська Думка-Ukrainian Thought*.
- Прокопенко, Н. (Упоряд.). (2006). *Наша Культура, 1935–1937 систематичний покажчик змісту*. Львівська національна бібліотека імені В. Стефаника.
- Соколишин, О. (1967). Потреба бібліографії української преси у вільному світі. *Український журналіст*, 2.
- Тимошик-Сударикова, А. (2013). *Паризький журнал «Тризуб» 1925–1940 роки: формування та функціонування* (с. 195–402). Наша культура і наука.
- Утворення «Книгоцентру». (1948, 16 жовтня). *Українські Вісті*.
- Фединський, О. (1967). *Бібліографічний покажчик української преси поза межами України за 1966 рік*. Український Музей-Архів у Клівленді (США).
- Якубовський, С. (1934). Проти націонал-фашистських установ у бібліографічних працях ВУАН. *Життя і революція*, 1, 101–114.

REFERENCES

- Bachynskiy, L. (1967). Peredmova [Preface]. In *Bibliografichnyi pokazhchyk ukraïnskoi presy poza mezhamy Ukrainy za 1966 rik* [Bibliographic index of the Ukrainian press outside Ukraine for 1966] (p. 3). Klivlend [in Ukrainian].
- V nauitsi anhliiskoi movy Vam dopomozhe «Pershi kroky. Pidruchnyk do nauky anhliiskoi movy» [The first steps will help you in the science of English. A textbook for the science of English]. (1947, September 7). *Ukrainskyi Klych*, p. 4 [in Ukrainian].
- Holoskevych, G. (1962). Peredmova [Preface]. In H. Holoskevych, *Pravopysnyi slovnyk* [Ukrainian Language Dictionary] (p. 3). Knyhospilka [in Ukrainian].
- Horodkov, M. (1933). Burzhuaznyi natsionalizm v teorii ukraïnskoho bibliografichnogo repertuaru [Bourgeois nationalism in the theory of the Ukrainian bibliographic repertoire]. *Naukovi zapysky Ukraïnskoho naukovo-doslidnogo instytut knyhoznavstva*, 1, 185–186 [in Ukrainian].
- Hranovskiy, B. (2003). *Istoriia natsionalnogo druku Ukrainy v bibliografii za 1883–2000 roky* [History of the national press of Ukraine in the bibliography for 1883–2000] [in Ukrainian].
- Hruzov, M., & Shudria, M. (Comps.). (1996). *Knyholiub (Praga. 1927–1932). Pokazhchyk zmistu* [Book Lover (Prague. 1927–1932). Table of contents]. *Doslidnytskyi tsentr istorii ukraïnskoi presy* [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya. (1990). Repertuar ukraïnskoi knyzhky 1790–1916 rokov — koly vin bude? [The repertoire of the Ukrainian book of 1790–1916 — when will it be?]. *Ukraina. Nauka i kultura*, 29, 163–173 [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya. (1995). Navkolo «Repertuaru ukraïnskoi knyhy 1798–1916» [Around the «Repertoire of the Ukrainian book 1798–1916»]. In L. I. Ilnytska, & O. I. Khmil (Comps.), *Repertuar ukraïnskoi knyhy. 1798–1916. Materialy do bibliografii* [Repertoire of the Ukrainian book. 1798–1916. Materials for the bibliography] (Vol. 1, pp. 3–23). Lvivska naukova biblioteka imeni V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Zabiia, I. (Comp.). (2000). *Ukraina (Paryzh). Ukraïnoznavstvo i frantsuzke kulturne zhyttia. 1949–1953: pokazhchyk* [Ukraine (Paris). Ukrainian studies and French cultural life. 1949–1953: index] (Issue 1–10). Instytut ukraïnskoi arkheohrafii ta dzherelo NANU [in Ukrainian].
- Ilnytska, L. I., & Khmil, O. I. (Comps.). (1995–2005). *Repertuar ukraïnskoi knyhy 1798–1916. Materialy do bibliografii* [Repertoire of the Ukrainian book 1798–1916. Materials for the bibliography] (Vol. 1–9). Lvivska naukova biblioteka imeni V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B. (1974). Ukraïnska knyzhka v diiaspori [Ukrainian book in the diaspora]. In E. Herasymchuk, Ya. Sydoriak, & S. Chuma (Comps.). *Almanac of the Ukrainian National Association for the year, 1975* (pp. 85–92). Svoboda [in Ukrainian].
- Onyshchenko, O. S., Omelchuk, V. Yu., Boichenko, M. D., & Novosolova, L. S. (Eds.). (1996–2001). *Ukraïnomovna knyha u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho. 1798–1916: Bibliografichnyi pokazhchyk* [Ukrainian-language book in the funds of the National Library of Ukraine named after V. Vernadsky. 1798–1916: Bibliographic index] (Issue 1–4). Abrys [in Ukrainian].
- Pekarska, L. (2016, April 2). Ukraïnska knyha i presa na chuzhyni: Interviu korespondenta londonskoi hazety «Ukraïnska Dumka-Ukrainian Thought» z doslidnykom istorii presy i knyhy M. Tymoshykom [Ukrainian book and press

- abroad: Interview of the correspondent of the London newspaper «Ukrainian Thought-Ukrainian Thought» with the researcher of the history of the press and books M. Tymoshyk]. *Ukrainska Dumka-Ukrainian Thought* [in Ukrainian].
- Prokopenko, N. (Comp.). (2006). *Nasha Kultura, 1935–1937 systematychnyi pokazhchyk zmistu [Our Culture, 1935–1937 systematic index of content]*. Lvivska natsionalna biblioteka imeni V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Sokolyshyn, O. (1967). Potreba bibliohrafii ukrainskoi presy u vilnomu sviti [The need for a bibliography of the Ukrainian press in the free world]. *Ukrainskyi zhurnalist*, 2 [in Ukrainian].
- Tymoshyk-Sudarykova, A. (2013). *Paryzkyi zhurnal «Tryzub» 1925–1940 roky: formuvannia ta funktsionuvannia [Parisian magazine «Trident» 1925–1940: formation and functioning]* (pp. 195–402). *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].
- Utvorennia «Knyhotsentru» [Formation of the «Book Center»]. (1948, October 16). *Ukrainski Visti* [in Ukrainian].
- Fedynskyi, O. (1967). *Bibliorafichnyi pokazhchyk ukrainskoi presy poza mezhamy Ukrainy za 1966 rik [Bibliographic index of the Ukrainian press outside Ukraine for 1966]*. *Ukrainskyi Muzei-Arkhiv u Klivlendi (SShA)* [in Ukrainian].
- Yakubovskyi, S. (1934). Proty natsional-fashystykykh ustanov u bibliorafichnykh pratsiakh VUAN [Against national-fascist institutions in the bibliographic works of the Ukrainian Academy of Sciences]. *Zhyttia i revoliutsiia*, 1, 101–114 [in Ukrainian].